

ROSANNA CANTAVELLA

EL CAPELLÀ, EL VICECANCELLER I EL SECRETARI,
O *DE AMORE*, MASCÓ I METGE*

I. *EL SECRETARI*

Als llibres tercer i quart de *Lo somni* de Bernat Metge, el secretari reial de Joan I manté, amb el mitològic Tirèsies, una disputa raonada sobre la natura femenina: Tirèsies vol fer-li veure que aquesta és dolenta, mentre que el personatge de Bernat, negant-se a acceptar-ho, li contestarà argumentant, entre altres coses, que els homes tenen defectes iguals o pitjors que els de les dones. Tirèsies no aconsegueix convèncer el seu interlocutor, però en la conclusió, aquell, lluny de mostrar-se aïrat per la resistència del secretari —com abans d’iniciar-se la discussió—, confessa que, tot i mantenir-se en la seua posició, s’ha divertit escoltant-ne els raonaments.

Els tòpics adduïts en aquest debat, ajustat al gust medieval per la dialèctica de tradició escolar, van ser estudiats ja fa molts anys per qui açò signa (1987: 193-282). El meu treball va abonar les tesis de Riquer (ed. 1959), i Badia (1988): el fet que l’autor inclogués a *Lo somni* un diàleg sobre la bondat o maldat de les dones, havia d’obeir a una voluntat de justificació personal en la complicada conjuntura creada per l’escandalosa mort accidental de Joan I.¹

Tirèsies, al llibre tercer, hi comença reptant l’equivoc personatge-autor per estimar una determinada dona, declarant que la seua missió és desenganyar-lo perquè, segons el mitològic endeví, Metge, encegat

* El present treball va dedicat als meus col·legues historiadors, i en particular a Mateu Rodrigo Lizondo, Agustín Rubio Vela i F. M. Gimeno, companys sempre generosos.

1. En l’afer de Joan I no s’havien remarcat fins ara les molt negatives implicacions que presentava a l’edat mitjana la mort per accident, vista com a càstig de Déu. Vegeu la meua ressenya a Cingolani (2002) (CANTAVELLA, 2003).

per la passió amorosa, no és capaç de veure els molts defectes de la dona que diu estimar. Amb una finalitat terapèutica, aquell declara que es proposa obrir-li els ulls sobre la natura femenina:²

«—Així com lo bon metge, que no guarda lo plaer del pacient, mas lo profit —dix Tirèsies—, usaré jo en tu, car lo meu ofici no és dir plasereries ne llagots, sinó desenganar. Tot lo delit que trobes en les paraules d'Orfeu és com ha parlat d'amor, e són verí a la passió del teu coratge, torbat per aquella.

—Certament vull que sàpies que jo am e són coralment amat —diguí jo— per una dona que eguala o sobrepuja en saviesa, bellesa e graciositat, tota dona vivent.

—Oh com est foll —respòs ell— e de lleugera creensa!» (BADIA ed., 1999: 113)

Aquest intent de desenganyar el personatge de Bernat, és construït literàriament per l'autor prenent com a model principal el *Corbaccio* de Boccaccio, on també s'havia operat juxtaposant els defectes de l'estimada de l'autor amb els defectes de les dones en conjunt. A *Lo somni*, Bernat no és autoritzat per Tirèsies a defensar la seua estimada de les grolleres observacions efectuades per aquest, així que, narrativament, no té més opció que limitar la seua defensa a la de la condició femenina en conjunt, esperant així netejar de passada la imatge d'aquesta dama en particular.³ Naturalment, si no perdem de vista que Bernat

2. Com ja vaig explicar fa anys, «segons els metges, la malaltia amorosa es produïa en no poder-se aconseguir l'objecte amat (ja que la primera solució mèdica era procurar la reunió dels amants). Això duria el lector a situar el 'càndid' Bernat, en relació a la seua dama, no més avant dels estadis de *pregador* o *entendedor* (...) és Tirèsies qui li ha de descriure com és la seua estimada *nua* (...). Hem de considerar, a més, que l'*amor hereos*, com a malaltia d'origen mental —després transmesa al cor ('la passió del teu coratge', diu Tirèsies)—, actuava sobre la voluntat del pacient, en certa manera deslliurant-lo de la responsabilitat dels seus actes —bé que aquest darrer punt era polèmic (...). Aquesta via mèdica d'exculpació ve ja facilitada per estar present a dues importantíssimes fonts d'aquesta part de *Lo somni*: el *Corbaccio* boccaccià i el *Secretum* de Petrarca (veg. CANTAVELLA, 1987: I, 272-80), textos en els quals ja apareixen hibridats els tractaments filosòfico-literari i mèdic del tema» (CANTAVELLA, 1993: 197 n. 11).

3. Metge segueix sobretot les argumentacions de Boccaccio, que, a la seua vegada, eren un brillant exemple de sincretisme medieval: el toscà sembla haver-hi fet llista exhaustiva dels tòpics misògins de la literatura medieval, i haver-los regurgitat de manera sistematitzada, però imprimint-los el seu toc personal; el Boccaccio del *Corbaccio*

és el mateix autor, i *Lo somni* una elaboració literària, compremem que aquesta prohibició de defensar la dona de qui diu estar enamorat, és autoimposada: Metge no la defensa, no perquè no puga, sinó perquè no li convé. El resultat literari n'és que, en l'enamorament de què parla Bernat —que podria fer referència a alguna *liaison* real de l'autor—,⁴ és la dona qui apareix com a falsa seductora, i l'astut secretari reial, en canvi, queda com un ingenu que ha cregut en les arts d'aquella. Tinguem-ho present: l'amplíssim repertori de formes de denigració del col·lectiu femení, i en particular de la dama en qüestió, ha eixit de la ploma del mateix Bernat —en una construcció narrativa igual que la del seu model, el *Corbaccio*, on Boccaccio hi juga el mateix paper, autor astut alhora que personatge ingenu, a qui narrativament cal que obri els ulls una figura de respecte vinguda del més enllà.

és un Boccaccio medieval, per dir-ho com Vittore Branca. El toscà hi defuig altes fonts clàssiques (el més clàssic en manlleus extensos n'és el satíric Juvenal, ja prèviament citat per la literatura misògina altmedieval); lluny d'això, té com a punts de referència alguns dels textos misògins de més circulació altmedieval i baixmedieval, de l'omnipresent *Adversus Jovinianum* de sant Jeroni a l'imprescindible *Roman de la Rose* de Jean de Meun, passant pel pseudoovidà *De vetula* (que Metge coneixerà tan bé com per traduir-lo). I, malgrat ser el *Corbaccio* un text tan poc innovador quant a l'elecció de fonts (tan nombroses que es diria que l'autor en vol fer inventari), la manipulació d'aquestes fonts operada per Boccaccio, resulta en una obra amb una empremta cent per cent boccacciana: no per l'elecció dels referents, sinó per la manera personal que té l'autor d'elaborar-los. Per això considere que Metge havia de veure el *Corbaccio* com a model d'escriptura: per la manera creativa de processar fonts no noves. Això encaixa amb la mena d'influència que va tenir Boccaccio sobre Geoffrey Chaucer, autor que, per aquest motiu, presenta significatives concordances amb Metge, segons manifesta Lluís Cabré (1994: 97), el qual, a la vegada, molt escaientment insereix la manera de treballar del secretari reial en el context de mètodes medievals de composició de llibres (*ibid.* 95-98).

4. «Los amores irregulares de Bernat Metge con Violant Cardona, de la cual nació Johan Metge, legitimado a ruegos de la madre y vergonzosamente deslegitimado (docs. 122 y 124), deberían ser conocidos y motivo de escándalo. No olvidemos las irregularidades de este género, a veces acompañadas de asesinatos, de que se acusaba a varios de los procesados en 1396» (ed. 1959: *146). Era Violant Cardona el referent de la dama de *Lo somni*, o bé n'era alguna altra encara? O potser Metge no tingués com a referent ací una única dona. En aquest cas, empraria el personatge de la suposada *fin'aimadora* per reelaborar narrativament una probable fama de femeller. El que és rellevant és l'impacte d'aquesta elaboració: el fet que el lector atent —el que fos conscient que *Lo somni* era ficció, creació de la imaginació de Metge— quedava amb la impressió que l'autor hi està venent la seua enamorada mentre fingeix que la defensa.

Aquesta extraordinària picardia literària, que mostra Bernat autor denigrant públicament i cruelment una possible amant o enamorada seua (la descripció física, recordem-ho, n'és la de l'horripilant vella del *De vetula*), mentre es mostra narrativament com el seu defensor, és una de les més poderoses objeccions que tinc per no creure en un Bernat Metge cent per cent seriós, que escriuria *Lo somni* desinteressat de vicissituds polítiques, només com a testimoni literari de la seua fe classicista, tal com apareix a Cingolani (2002). Tot i reconèixer-ne el mèrit de la sistematització de fonts petrarquesques i clàssiques (especialment de la importància de Ciceró en Metge), l'exclusió que fa Cingolani de propòsits extraliteraris en la confecció de *Lo somni*, no em sembla compatible amb la manifesta barra que exhibeix l'autor als llibres tercer i quart en el debat de les dones: hi havia hagut moltíssims autors europeus que havien conreat temes misògins, però cap d'ells abans de Metge no s'havia fet passar per personatge profeminista. No dic, però, que Metge fos un llop misogin vestit amb la pell de be del profeminisme: dic que aquest autor va agafar, d'aquest tema de debat, el que li convenia a la seua finalitat d'excusació personal, de manera oportunista i sense gaires escrúpols, sacrificant en el camí (o almenys fent pensar que sacrificava) la seua enamorada.

Des d'aquesta perspectiva, crida l'atenció un determinat punt de la secció del llibre tercer de *Lo somni*, que dóna sentit al debat que vindrà a continuació; em referesc, a dins del passatge que conforma les unitats 4 i 8-10 en la classificació de Badia (ed. 1999), a la part en què Metge s'autodeclara enamorat, i Tirèsies l'obliga a confessar que no de la seua esposa:⁵

«—Tu has dit dessús que ames e és amat coralment per una dona que eguala o sobrepuja en saviesa, bellesa e graciositat tota dona vivent. O aquesta és ta muller, o no. (...) Si no és ta muller, no pots dir que sies content d'açò que has, car ésser content no és àls sinó reposar en son desig e abstenir-se de cobejar coses supèrflues (...) si no ést content, freitu-

5. En una clau que hauria tingut present (però sense manllevar-lo) Petrarca: «La declaració d'enamorat de Metge ressona de les de l'interlocutor Goig al *De remediis utriusque fortunae*, l 69 de Petrarca, "Els amors delitosos"; el seu contradictor, Raó, li proposa medicines espirituals» (BADIA ed., 1999: 211).

res de felicitat, la qual tu entens que sia fort gran en amar dones. E és-ne ocasió sola ignorància. Si d'aquesta vols gorir, en ta mà és». (BADIA ed. 1999: 124)

«—No poria mantenir —diguí jo— que sia content d'allò que he car, a la veritat, la dona que tant am no és ma muller. Sàpies que molt més am aquella, sens tota comparació. Bé és veritat que *ma muller aitant l'am com los marits acostumen*». (*ibid.* 126)

Aquest argument d'excusació conjugal és lluny de les justificacions previsibles en un casat culpable del segle XXI: res de «la meua dona no em comprén», ni «des que han nascut els fills ja no és igual». No, Bernat no diu que el seu matrimoni siga insatisfactori, sinó que és com tots: té la dosi d'afecte esperable en aquesta mena de relació, no més. I ell no es conforma amb el que té, segons el fa admetre Tirèsies. La qüestió que em plantege ací és: a què obeïen les paraules que he subratllat? Eren, simplement, fruit de l'espontaneïtat de l'autor, en una època en què tan habitualment es donaven els matrimonis de conveniència? Al cap i a la fi, l'amor dins el matrimoni provocava admiració a l'edat mitjana,⁶ i només a partir de ben entrat el segle XV començarien a significar-se les reivindicacions de la pau de l'amor conjugal com alternativa a l'angoixa de la passió amorosa.⁷ O potser paga la pena de plantejar-nos si l'autor construeix aquest fragment, com tants d'altres a *Lo somni*, en clau literària? En devia existir algun referent textual particular?

6. Per exemple, l'autor de la crònica francesa *Gislebert le Mons*, remarcava amb sorpresa que Balduí d'Hainaut, que es va casar amb la filla d'Enric i Maria de Campània, estimava la seua esposa exclusivament, malgrat que, diu el cronista, és rar trobar un home que s'unesca tant a la seua muller i s'accontente amb ella sola (VANDERKINDERRE ed., 1904: 191-92).

7. Veg. els comentaris de Jaume Turró a propòsit del *Despropriament d'amor* de Romeu Lull, i la seua interessant història de la difusió i defensa dels valors de l'amor conjugal, fonamentalment a partir de la segona meitat del XV (TURRÓ ed., 1996: 39-45). Turró indica que, probablement, és Bernat Metge el primer a emprar en català el terme *amor conjugal* (*ibid.* 43 i n. 47). Tot i així, els passatges de *Lo somni* on s'aplica aquest terme, no serveixen directament a la nostra reflexió, perquè el sintagma hi apareix en l'apartat de lloances a dames preclares, i, per tant, aquest amor conjugal no hi és atribuït a l'afecte masculí, sinó a l'afecte propi de les dones casades honestes pels seus marits (lloança femenina, doncs, alternativa a la de la castedat, semblant en això al famós vers 24 del poema 23 d'Ausiàs March: «verge no sou perquè Déu ne volc casta»). I això ja és un altre tema.

Potser la contestació rau en aquest altre fragment:

«Confiteor me pulchram satis habere uxorem, *et ego quidem ipsam totius mentis affectione diligo maritali*». ('Yo atorch que he bella muller e yo am aquella axi con marit deu amar a muller'.)

No hi ha res de classicista en el fragment citat. Açò no és Ciceró, ni Petrarca; ni tan sols és Boccaccio, tot i que prové d'una mena de tractat. Vegeu la frase en context:

«Mulier ait: Si vos falsa voluptatis abundantia non vexaret, nunquam pulcherrimae vestrae uxoris reiectis solatiis extraneorum quaereretis amorem.

Homo ait: Confiteor me pulchram satis habere uxorem, et ego quidem ipsam totius mentis affectione diligo maritali. Sed quum sciam inter virum et uxorem posse nullatenus esse amorem, Campaniae hoc comitissae sententia roborante, et in hac vita nullum posse fieri bonum, nisi illud ex amore originis sumpserit incrementa, non immerito extra nuptialia mihi foedera postulare cogor amorem». (CREIXELL ed., 1985: 218)

«Al qual, fembra diu: Si la falsa habundancia de delit no treballas vos, james no desemparariets los solaços de la bella muller ni demanariets amor d'altra fembra.

Al qual, hom respon: Yo atorch que he bella muller e yo am aquella axi con marit deu amar a muller. Mas com vera amor no puga esser entre marit i muller segons la sentència de la comtessa de Campaya e nengun be no puga esser en esta vida sens vera amor, donchs no sens raho yo deman altra amor». (PAGÈS ed., 1930: lxxvi)

La cita prové de l'apartat «Loquitur nobilior nobiliori», secció VI-E del llibre primer del *De amore*, del denominat Andreu el Capellà, obra del primer terç del segle XIII, ací acompanyada de la seua traducció catalana medieval. *De amore* era alhora un tractat sobre l'amor humà i un manual de seducció, una obra erotodidàctica ben coneguda de l'Occident medieval. Al llibre primer, l'autor dóna diferents models de parlaments de seducció per a tota mena de combinacions socials de parelles, preveient les objeccions que la dama requerida puga presentar als avenços del seductor. Doncs bé, en el cas del passatge citat (el molt noble que intenta seduir la molt noble), la dificultat presentada no n'és la

diferència social, sinó el fet que l'hipotètic seductor seria casat. El Capellà preveu l'objecció que trobaria l'home per aquest motiu, en boca de la dama, i li ofereix un argument d'excusació *per auctoritatem*: la suposada autoritat de la comtessa de Campanya, sentenciant que amor autèntic i matrimoni són incompatibles.

Certament, la noble que, al *De amore*, retrau al seu pretendent que no estime la seua muller en comptes d'ella, no presenta l'aparença del colèric Tirèsies de *Lo somni*, però en fa una funció similar: reptar l'enamorat, posant de manifest la seriosa objecció a l'enamorament que suposa el fet de ser casat. I el noble pretendent s'excusa de la mateixa manera que després hauria aprofitat Metge: no dient que no estima la seua dona, sinó reconeixent-ne el mèrit i dient que l'estima com estimen tots els marits, però considerant incompatibles afecte marital (*diligentia maritalis*) i amor autèntic.

Manllevava, doncs, Bernat Metge el *De amore* en el passatge citat? Cal reconèixer que aquest text s'aparta de la línia dels més clàssics o més cultes manlleus de Metge (Petrarca, Boccaccio, Ciceró, el Plató de Macrobi, Guillem de Conches, Boeci, etc.). Per al barceloní, però, també havia estat important, per exemple, una obra tan diguem-ne poc elevada com el *De vetula*, que ell mateix tradueix parcialment (RIQUER ed., 1959: 92-114).⁸ Aquest text pseudoovidà del segle XIII, que en última instància mostrava un enamorat exposat al ridícul per seguir la passió amorosa, estava emparentat amb les obres eroto-

8. «Quina és exactament la cultura explícita de l'autor de *Lo somni*? El classicisme que Metge exhibeix es compon d'aquests ingredients: una certa filosofia clàssica transmesa per Ciceró, la poesia de Virgili, Ovidi i companyia, inclòs Petrarca, i la història, entesa com a recopilació de relats exemplars (de Valeri Màxim, del propi Petrarca). Però Metge també manifesta coneixements de l'Escriptura, de les vides de sants, dels escrits dels Doctors de l'Església, i, òbviament, d'Aristòtil». Aquesta és la clara síntesi que en feia Lola Badia (ed. 1999: 34). Vegeu, a propòsit de fonts més recentment localitzades, les col·laboracions sobre Metge incloses a Badia, Cabré & Martí (eds. 2002), i la sistematització de les d'origen clàssic a Cingolani (2000), així com les fonamentals observacions sobre la cultura del secretari reial i la seua manera de redactar, a Cabré (1994). Tinguem present, però, que el mapa de fonts de Metge és ben lluny d'estar completat, com indica Badia: «Llevat de Cingolani (2000) sembla que darrerament només ens hagi preocupat esbrinar els manlleus del Metge autor presos de models clàssics i italians, i, malgrat tot, encara no es pot dir que controlem al mil·límetre cada racó de les seves fonts filosòfiques i literàries» (2002: 11).

didàctiques més difoses a l'Europa occidental: el *Pamphilus* i el *Facetus*; i el *De amore*, d'altra banda, també era una obra erotodidàctica deutora d'aquests dos textos (veg. CANTAVELLA ed., en premsa: 1.2.1). No veig, doncs, impossible que Metge consideràs el llibre que ens interessa. Però, podia el secretari reial haver tingut accés al *De amore*? Per cercar-ne la contestació, convé conèixer un coetani de Bernat Metge amb qui s'associa la traducció al català del *De amore*: misser Mascó.⁹

II. EL VICECANCELLER

Domingo Mascó pertanyia a una nissaga de prohoms valencians amb responsabilitats públiques almenys des de 1311.¹⁰ Havia nascut abans de 1360 (CARRERAS, 1926: 191), ben probablement a la mateixa València. Fill de Pere Mascó, es va casar dues vegades i va tenir set fills, tres dels quals van rebre noms de reis d'Aragó que ell va conèixer: Pere, Violant i Joan (*ibid.* 192). No sabem on va cursar els estudis de dret. Era ja doctor en lleis i advocat de la ciutat el 1378, la primera vegada que va ser elegit jurat de la ciutat; aquesta elecció se li comunica per carta (CARRERAS ed., 1930: 124 i 210), ja que ell és llavors a la cort de Barcelona, i la primera missió que se li encarrega com a jurat

9. Els breus apunts biogràfics que exposaré a continuació han estat elaborats recopilant les moltes notícies disperses donades per diferents historiadors sobre aquest personatge. De tots ells, és Ricard Carreras qui més atenció li ha dedicat, com veurem. No en tinc cap dubte que una recerca exhaustiva als arxius corresponents, ens en revelaria moltes més informacions, donada la rellevància de les activitats de Mascó.

10. Tots ells jurats de la ciutat, pel que es veu: el 1311, ho és Ramon Mascó. El 1353, Guillem Mascó; el 1355, Pere Mascó. El següent jurat en la família sembla ser ja el nostre Domingo Mascó. Veg. resum a Hinojosa (2002: III, 55-56), i detalls genealògics a les *Décadas* d'Escolano, llibre 10 cap. 29 (PERALES ed., 1879: 729), i a Carreras (1926: 191-92). Pel que fa al nom de fonts, sempre n'apareix com Domingo, i no com Domènec. És un cas general a València. A l'inventari antroponímic de Rubio & Rodrigo (1997), aquest nom, molt usual al País Valencià a l'edat mitjana, apareix als documents en vulgar només en la seua forma castellana Domingo. Seria un interessant treball d'antroponímia social resseguir la relació, en els mateixos territoris, entre l'ús d'aquest antropònim en castellà i la profunditat d'implantació de l'orde de predicadors, el fundador del qual, com és sabut, era de Castella. El dominic sant Vicent Ferrer, per exemple, s'hi refereix com sant Domingo i no sant Domènec.

és, precisament, representar en Barcelona, per un afer judicial, la ciutat de València.¹¹ Aquesta mediació diplomàtica entre els interessos de la ciutat de València i els del rei, constituirà una labor habitual per a Mascó almenys durant els regnats de Pere, Joan i Martí. Bona part de la seua vida professional transcorre entre València i Barcelona, però també va ser assidu d'Avinyó, i va visitar Itàlia com a mínim en dues ocasions, sempre en missions diplomàtiques.

Mascó ja era a la cort reial de Barcelona, com hem vist, en 1378, abans de ser elegit jurat de València. Què hi feia, allà? Hi feia només d'ambaixador de la ciutat a la cort, com després farà tantes vegades? O ja hi estava lligat també d'alguna altra manera? Josep M. Roca esmentava Mascó en l'entorn de l'esposa de l'infant Joan, Violant de Bar, per aquells anys, amb el càrrec de canceller seu (ROCA, 1929: 144). Tot i que Roca no en va documentar la informació, això explicaria un cert grau de familiaritat en la relació, en vida del rei Pere, entre l'infant Joan i el jurista, testimoniada almenys en un parell de cartes: en l'una, Joan demana a Mascó que amoneste de part seua un cosí que maltracta la dona.¹² L'altra és ben coneguda; data de 1386, i l'infant hi sollicita a Domingo Mascó un llibre de l'historiador Titus Livi que aquell creu que té, per fer-ne còpia.¹³

Tot i aquest lligam amb Barcelona i amb la cort dels hereus, Mascó continua profundament associat a València. Torna a ser elegit jurat de la ciutat el 1386 (CARRERES ed., 1930: 148), i en morir el rei Pere al

11. Rep la consideració de «molt honorable e molt savi micer Domingo Mascó, doctor en leys», en la carta que li envien els jurats de València el 8/6/1378, poc després de ser elegit jurat ell mateix (CARRERAS, 1926: 193-94). Carreras documenta, en aquest 1378, la gestió de Mascó en tres casos judicials més que afecten la ciutat de València (1926: 210-11).

12. «La filla de la llevadora de la Duquesa es maridada ab En Pere de Montblanch, qui la maltracta; tenintne ardit En Johan, escriu a Domingo Mascó, cosí germà del dit Pere, recomanantli adverteixi al seu parent que procuri viure ab pau, axí com deu, ab sa muller, o'l castigarà severament» (ROCA, 1929: 177).

13. «Quoniam in legendis celeberrimis romanorum ystoriis et grecorum potius quam aliis antiquorum gestis et libentius delectamus, de illisque Titus Livius, civis romanus, codice suo multa composuit, et hunc librum sicut percepimus vos habetis, volumus et rogamus vos quatenus ipsum librum per certum nobis nuncium transmittatis, qui eo copiato vobis illum protinus et infallibiliter remitemus», 1/4/1386 (RUBIÓ I LLUCH ed., 1908-21: I, 339).

principi de 1387 l'esdeveniment el troba novament a Barcelona (CARRERES ed., 1930: 164).

El 9 de gener del 1387, els jurats de València s'assabenten de la mort del rei Pere a través d'una carta que envien els valencians que són en la cort de Barcelona; entre ells figuren Domingo Mascó, Bernat Abelló i Joan de Cervató, «conjurats lurs».¹⁴ Aquell mateix gener, Mascó figura a la comissió designada pel nou rei, que ha d'estudiar i establir responsabilitats en l'enverinament de les relacions amb Joan del difunt rei Pere, i en particular per restituir la fama i les propietats de determinats nobles que s'havien mantingut afectes al duc de Girona, front al partit de Sibilla de Fortià, i que havien estat desposseïts per Pere, per aquest motiu, de privilegis i de béns.¹⁵

El 8 de març del mateix 1387, arriba a València la notícia que el nou rei Joan ha designat Domingo Mascó per a una de les tres vicecancelle-

14. El *Llibre de memòries* de València indica que la nova es comunica al consell dels jurats per «En Jacme Lançol, En Johan de Torregrossa e en Bn. del Miracle, jurats, qui dessus reeberen per cuytat correu una letra dels honrats en Johan de Cervato, micer Domingo Mascho, En Bn. Abello, conjurats lurs, moss. Vidal de Blanes, en Guillem Constanç e Micer Berthomeu del Mas, tots missatgers de la dita ciutat en cort del senyor Rey a Barchinona» (CARRERES ed., 1930: 153). Ací, la paraula *conjurats* presenta el mateix valor que atribueix el prefix *con-* a paraules com *consogre* o *conconyat*, és a dir, 'igualmente', 'conjuntament'; per la qual cosa, Cervató, Mascó i Abelló són indicats com 'igualmente jurats', a diferència dels altres signants de la carta, que, tot i ser també missatgers de València en la cort, no serien jurats de la ciutat.

15. «Se tiene noticia de que, en el mismo mes de enero, Juan ha hecho prender a cierto número de personas a quienes podía deberse la animadversión de su padre hacia él en los últimos años; en el 'comité de depuración' que ha de informar respecto a su conducta figuran los valencianos Domingo Mascho y Bernat Abello, entonces en Barcelona. El noble valenciano Ximen Pereç d'Arenos y su mujer Elissenda de Romani, por estar al servicio del heredero, habían sufrido en sus personas y bienes en virtud de orden escrita por Pedro IV y tramitada por la corte de la gobernación sin formación de proceso. Es ahora el momento de protestar oficialmente por tal actitud [nota 2: 21 ene 1387, AMV mc A18, fol. 194 v]» (VIDAL, 1974: 251). València es congratava amb el nou rei mostrant la seua crítica a l'última etapa del govern del seu predecessor: «Pedro IV muere en Barcelona el 5 de enero de 1387; la noticia es comunicada al Consejo por sus representantes en la Corte [nota 1: 9 ene 1387, AMV, mc A18, fol. 188 r.]. Tras las primeras manifestaciones de duelo y la celebración de exequias solemnes (...), dos cartas, dirigidas al rey y a la reina, expresan el dolor de la ciudad y el consuelo que cabe ante el gobierno de Juan. Al mismo tiempo se considera impropio la conducta del rey muerto a raíz de las discordias suscitadas por la presencia de Sibila de Forcia, primero como amante y después como reina» (*ibid.*).

ries en què ha desdoblant l'antiga vicecancelleria única de l'Estat: una per a Aragó, una altra per a Catalunya, Mallorca, Còrsega i Sardenya, i la tercera per a València. Les normes estableixen que el designat per al càrrec de vicecanceller del rei, ha de ser «benemeritum et condignum», i molt dotat «ad conversationem honestam litteraturam, maturitatem et circumspectionem providat et alia virtutum» (TRENCHS & ARAGÓ, 1983: 54).¹⁶ En ser designat vicecanceller, Mascó ha de deixar el càrrec d'advocat de la ciutat de València, però manté el de jurat fins a l'acabament de la seua legislatura.¹⁷

Amb el nou govern reial, Domingo Mascó segueix apareixent com a mitjancer entre els interessos del rei i els de la ciutat de València. Tenint present fins a quin punt els dits interessos van divergir en aquells anys, no costa de comprendre que la tasca de Mascó hagué de ser sovint ingrata. Així, en diverses ocasions és enviat pel rei a València per recaptar dels jurats ajuda al regne, en forma pecuniària o en alguna espècie. El mateix any del seu nomenament, 1387, Mascó forma part de l'ambaixada reial a València, per recaptar diners amb càrrec a la projectada expedició del rei Joan a Sardenya, diners que, després de moltes deliberacions, són denegats per la ciutat.¹⁸ En altres ocasions,

16. La vicecancelleria tenia un salari de 10.000 sous anuals, i no era incompatible amb d'altres càrrecs o beneficis; així, per exemple, Arnau Morera (vicecanceller en 1339-57), després del seu nomenament, havia seguit sent batle de València (TRENCHS & ARAGÓ, 1983: 55). La diginitat dels vicecancellers i dels protonotaris a efectes de vestuari, s'equiparava a la dels cavallers (*ibid.* 57).

17. «Com estant en la embaxada a Barcelona micer Domingo Masco, lo Senyor Rey novament regnant lo feu son Vicecanciller; e la Ciutat, perço com era advocat de aquella, feu eleccio de advocat, en lloch de aquell, a micer Bernat del Miracle, e com era conjurat, lo salari no correuges fins finida la Juraderia, y lo salari eren mil sous» (*Libre de memòries*, CARRERES ed., 1930: 164).

18. «Com lo Senyor Rey trames a la ciutat de Valencia per missatgers a mossen Pere de Arters e micer Domingo Masco, vicecanceller; En Ramon de Soler, batle de aquest Regne, e consellers del Senyor Rey. Explicaren al Consell la necessitat de la Isla de Cerdenya, pregant en conclusio al dit Consell que sobra la dita necessitat volgues fer tal provisio e socors al Senyor Rey com tan faels vasalls se esperava. E lo dit Consell, oyda sa demanda, los feu eixir de fora e, hagut llonch rahonament e molt altercat, la conclusio fon que tal demanda era contra Furs e Privilegis e Llibertats de la dita ciutat, e que graciosament li fos denegada la dita demanda» (CARRERES ed., 1930: 166-67). Joan acabarà obtenint diners de València per a l'expedició naval, però no fins després de novembre del 1392, quan per fi visita per primera vegada la ciutat, als sis anys de l'inici del seu regnat. El pagament d'aquesta ajuda obligarà a la ciutat a prescindir d'una

el que demana Mascó de part del rei, com en 1390, són les galeres de València.¹⁹ Molts anys després, en temps del rei Ferran, tornarà a demanar-les, però tampoc amb gaire èxit.²⁰

Domingo Mascó, mentrestant, prospera econòmicament de manera notable, ja que, l'any 1389, compra el senyoriu de Burjassot.²¹ Aquest nomenament no hauria anat acompanyat de la seua ordenació com a cavaller, perquè no rebrà tractament de mossèn fins molts anys més tard. Sembla que, a més, hauria aconseguit, en temps del rei Joan, algun altre benefet (veg. CARRERAS, 1926: 200).

Precisament al llarg dels anys 1388-89, es van celebrar a Montsó les extenses i tenses corts en les quals el rei Joan va veure rebutjades les seues pretensions d'enfortir el paper de la Corona. Com és sabut, el rei no sols no va aconseguir augmentar les contribucions dels seus vassalls al manteniment de la casa reial, sinó que els braços de l'Estat van aprofitar aquella conjuntura per imposar una prohibició al propi rei: la presència a la cort de la persona que representava, per a molts, una línia adversa en la política reial: la valenciana Carrossa de Vilarragut, dama de la reina Violant, escandalosament separada del seu marit Joan Ximénez d'Urrea. Carrossa, amb ascendent tant sobre la rei-

part significativa de la seua protecció policial, pels retalls pressupostaris a què es veu obligada en conseqüència (CARRERES ed., 1930: 210-33).

19. «En cuanto se conoce en la corte que Valencia dispone de alguna galera, comienzan las solicitudes de préstamo firmadas por el rey. En 1389 la presenta Ximen Pereç d'Arenos, camarero real y gobernador de Cerdeña; al año siguiente Domingo Mascho, vicedanciller real, acompañado entre otros del baile general y agregando una carta de la ciudad de Barcelona [n. 61: 29 mar 1390, AMV, mc A19, fol. 118 r.]. En ambos casos se responde negativamente: las galeras disponibles son sólo dos, y han costado a la ciudad un gran esfuerzo» (VIDAL, 1974: 235).

20. Són per al viatge que farà Benet XIII a Niça. El consell de València postposa la decisió sobre la qüestió. «Com vengueren al Consell de la dita ciutat per embaixadors del Sant Pare e del Rey Don Ferrando, ço és, per lo Sant Pare, lo Reverent Frare Romeu de Corbera, mestre de Montesa; mestre Andreu Bertran, almoynier de nostre Sant Pare; e mossen Rodrigo de Luna; e per lo Senyor Rey moss. Domingo Masco e micer Juan Mercader, batle general», els quals diuen al consell que «havien menester moltes galeres e altres fustes en gran número». El consell contestà que «ell se aturava acort sobre aço» (CARRERES ed., 1930: 452).

21. «El 25 de octubre de 1389 le concedió el Rey los derechos del tercio diezmo del lugar de Burjasot y sus términos, y el de Morabatín o monedático» (LÓPEZ LA-GUARDA, 1946: 14).

na com sobre el rei, estava fent prosperar els seus familiars en detriment d'altres persones i institucions. Era massa recent el temps del nepotisme de Sibilla de Fortià, i aquest allunyament imposat per les corts, mostrava el temor a la repetició del mateix cas.²² Domingo Mascó era present a Montsó, i la seua signatura apareix en diversos documents redactats en aquestes corts (PÉREZ BAYER, ed., 1788: II, 147 col. 2).

Igual que Barcelona, també la ciutat de València es va oposar enèrgicament a la influència de Carrossa de Vilaragut —amb la qual va tenir diversos conflictes (veg. CARRERAS, 1926: 195 i 211-12)—; i seguia oposant-s'hi amb energia el 1391, any i mig després de Montsó, quan els seus jurats escriuen a Mascó, preocupats perquè han sentit que aquella ha volgut tornar a la cort.²³

Quina hagué de ser la posició de Mascó sobre el cas de na Carrossa? Acabem de veure que els jurats de València confiaven, el 1391, que el jurista els representaria contra la dama, per evitar-ne la tornada a la cort. Però és improbable que un diplomàtic com ell s'oposàs, almenys frontalment, a la voluntat de Joan i de Violant. Jo m'incline a pensar que el jurista valencià hauria realitzat en l'afer de Carrossa —i en els altres afers tractats a Montsó— una experta navegació diplomàtica, ja que no sembla haver disgustat els representants de la seua ciutat, ni el seu senyor el rei.

22. Aquest afer, encara per ser estudiat amb rigor, no pot reduir-se a una simple *histoire de cul*, sinó que s'entén millor en funció de la influència d'un partit polític sobre el rei, en detriment d'uns altres, i entre els perjudicats n'hi havia un de molt poderós: Alfons el Vell, comte de Ribagorça i nou marquès de Villena, que en 1399 sumaria als seus béns el ducat de Gandia. Vegeu-ne les observacions polítiques de Tasis (1962: 175-76 i 245), i una visió romàntica del personatge de Carrossa a Danvila (1888).

23. «...haja sabuda la anada de Madona Carroça a cort, e, com se tracte que ella tornàs en cort, sentim-nos d'això en bona fe, tant e més per lo ben avenir del Senyor Rey e per la utilitat de la cosa pública, com per interés nostre. Car sabets e sabem que fur o acte de cort general jurat per lo Senyor Rey fo fet —de lo qual la tinta no és bé exuta— que aquesta dona no tornàs en cort, per tals e tantes raons com tot hom sab. Axí matex sabets en quanta e qual tribulació e conmoció és tota la terra; e, que aquesta dona, almenys al cas d'ara, tornàs en cort, pens vostra saviea quant és ocasionada e scandalosa cosa; per què ens par e us pregam affectuosament que, si aquí us ateny la present e si no, que us ne tornets en tot cas e manera, car tant ho hauen a cor, que no fóssets en (...) specials missatgers, e que aturets en cort e ensemps ab los çaragçans...» (CARRERAS, 1926: 195-96; puntuació meua).

El mateix any 1391 és també una època crítica en les conflictives relacions dels jurats de València amb el famós inquisidor Nicolau Eymerich, obsessiu perseguidor de les obres de Ramon Llull. És a Domingo Mascó, entre d'altres, a qui escriuen aquells, perquè defensen l'ortodòxia de les obres del mallorquí.²⁴

Fins ara, hem vist que la relació del rei Joan amb Mascó havia estat de confiança i de suport. Però, el 1392, es desencadena una crisi política en què el jurista i diplomàtic no té més opció que escollir entre València i el rei, i, posat entre l'espasa i la paret, s'inclina per la seua ciutat en una agosarada maniobra. Aquell 1392, a la mort de l'assessor del governador de la València deçà Xúquer (que comprèn la capital i una considerable part del regne), la ciutat, profundament descontenta de la gestió dels dos darrers assessors, demana al rei que aquesta vegada designe un ciutadà valencià, algú que mamprenge el càrrec amb energia i interès, ja que la plaça, d'altra banda, no té gaire atractiu econòmic.²⁵ El juny de 1392, poques setmanes després de la mort de l'anterior assessor, Joan nomena nou assessor del governador el nostre Domingo Mascó, cosa molt celebrada per la ciutat, que no ha

24. «En Valencia, Eymerich cuenta con pocas simpatías. En 1391 la ciudad reconoce como representante oficial al maestro Jacme de Xiva, franciscano (...) Le recomienda en cartas dirigidas *al molt reverent, egregi e alt senyor* cardenal de Valencia, al cardenal de Aragón, a Clemente VII, al rey [nota 46: 22 may 1391, AMV, llm g3-5, fol. 4 vo.], a Domingo Mascho y Johan Mercader —en la corte— [nota 47: 22 may 1391, AMV, llm g3-5, fol. 3 r.], y a los consellers de Barcelona, tratando de hacer causa común (...). A Mascho y Mercader indica la conveniencia de solicitar sea revocada la bula de Gregorio XI, que, según Eymerich, condena las obras de Llull, ya que muchos de los textos han sido malinterpretados» (VIDAL, 1974: 280). Després d'aquest afer, Eymerich va dient per la Corona d'Aragó que València és plena d'heretges i està condemnada, cosa que indigna als jurats (RUBIO ed., 2003: 224-25).

25. «Al parecer, el cargo que presenta mayores anomalías es el de asesor. A la muerte de Berenguer Dalpicat en 1392, Valencia insiste en que, de acuerdo con el privilegio, sea designado un ciudadano; convendría una persona trabajadora y con facilidad para resolver, ya que los dos últimos asesores han sido tardos en su modo de obrar y puede decirse que hace veinticinco años el cargo no está atendido debidamente, en parte porque el rey hace la designación a título de favor personal. Por si alguno de los dos abogados que representan a la ciudad en la corte, y a quienes va dirigida la carta, pudiera interesarse por la vacante, se indica que incluso desde el punto de vista económico está falta de incentivo, pues se cobran sólo 4000 sueldos anuales, a recibir del gobernador, y siempre con retraso y de mala manera —*a tart e ab mal*—. [nota 6: 20 may 1392, AMV llm g3-5, fol. 115 vo.]» (VIDAL, 1974: 140).

deixat mai de considerar-lo un dels seus. Tanmateix, als pocs dies, el rei revoca aquest nomenament i nomena ara Francesc Blanch —personatge sense cap popularitat a València—, cosa que provoca estupor i indignació. El cas és, però, que Domingo Mascó —potser d'acord amb els jurats— té un extraordinari gest polític: es nega a acceptar la revocació del seu nomenament. La reacció del rei és posar sota arrest domiciliari el seu vicecanceller. La ciutat defensa Mascó per totes les vies i en totes les instàncies.²⁶ Les notícies conegudes d'aquest afer són en-

26. En una carta confidencial als missatgers de València en la cort, advocant per Mascó, els jurats s'expressen en termes molt durs. Aquestes són les raons que els fan preferir Mascó sobre Blanch: «La primera, per la gran diferència que és de l'un a l'altre, axí com la saviesa de cascun de vosaltres. La segona, per la viltat de descortesia de aquest, e los supplicants per ell fan de voler ço que ja era d'altre, més merexent e pus digne; e majorment entrevinent-hi colp de drers segons se diu axí com dit és. E la tercera, per la vergonya, parlant ab reverència, del senyor Rey e de sa cort, de fer tals obres: ja tothom porà dir que tot va a perdició e a diables, e que res no y ha ferm. Podem-hi ajustar altra raó —bé que d'aquesta no fa a parlar sinó entre vós e nos, per excitació—: que'l primer totstemp ha pernyat per lo bé e per la honor de la ciutat, e lo darrer ha fet lo contrari, car sabets e sabem que empara totes quantes advocacions li vénen davant contra la ciutat, e és estat e és adversari d'aquella» (CARRERAS, 1926: 212-13; puntuació meua). «La natural indignación del Consejo, cuya función no es meramente pasiva, aumenta al saber que Juan, ante la negativa de Mascho de renunciar al cargo de asesor, le ha amenazado y le ha hecho arrestar en su domicilio —*en sa posada*—. [nota 8: 24 jul 1392, AMV llm g3-5, fol. 132 r.] Los ruegos de mediación se suceden: a Pero Maça de Liçana y a Ramón Alamany de Cervello, camarlengo del rey y gobernador general de Cataluña; una nueva carta es al mismo tiempo una disculpa por la indelicadeza que había tenido Valencia al señalar en la carta anterior que la gente atribuía todo el trastorno al mismo Alamany de Cervello [nota 9: 24 jul 1392, AMV llm g3-5, fol. 132 vo.; 16 ago 1392, AMV, llm g3-5- fol. 138 r.]. Al rey se escribe también, protestando por el arresto y la conminación [nota 10: 16 ago 1392, AMV llm g3-5, fol. 137 r.]» (VIDAL, 1974: 140-41). Aquesta és la carta que la ciutat envia al rei: «Entés que la Vostra Magnificència, per sa pròpia liberalitat e motiu, havia atorgada la assessoria de la governació d'aquest Regne a Micer Domingo Maschó, ha guem plaer de tal concessió, per ço solament car a nostra intervenció era e fo bé proveït al dit offici. E, com enaprés sabéssem que en aquella concessió li era fet oppòsit per alcunes, e que vós, Senyor, ho havíets remés a justícia, supplicam a la Vostra Royal Excel·lència que fos vostra mercé proveir e manar que hi fós feta justícia; és pregada. Ara, Senyor, havem sabut que, per ço com lo dit Micer Domingo no vol renunciar a la dita concessió, és estat e està de manament de vós, Senyor, arrestat dins sa posada; hic, encara, que li són fetes alcunes cominacions si no fa la dita renunciació, de la qual cosa, Senyor, tota hora ab humil e (...) reverència de Vostra Senyoria, parlau nós e molts altres qui ho saben (...) han gran entrenyor, e no sens maravella, com no sia àls sinó disposició de tolre a cascú son dret, sens cam e sens coneguda de

cara fragmentàries: l'any següent, però, com a assessor de València no figura Blanch, ni tampoc Mascó, sinó Joan Despuig, un altre personatge altament impopular en el càrrec.²⁷ El desenllaç de l'afer Mascó hagué de ser ràpid, i poc perjudicial per al jurista: no sembla que fos revocat en el seu càrrec cancelleresc, ja que no consta, en temps de Joan I, altre vicecanceller per a València més que ell (TRENCHS & ARAGÓ, 1983: 56). El pic del conflicte s'havia donat en plena canícula, al mes de juliol de 1392; el 31 d'octubre, el rei li hauria enviat una carta ordenant-li d'acudir al seu servei, ja que va camí de València. El to de la carta és eixut i impacient.²⁸

Aquell mateix novembre de 1392, Mascó figura en el seguici de la cavalcada reial sostenint simbòlicament un dels bordons del palli de Joan I (també en porta un el governador, Roger de Montcada), en la molt sonada entrada solemne de la parella reial en València (CARRERES ed., 1930: 217). Era la ciutat qui tenia el privilegi d'establir les posicions protocolàries en aquestes desfilades, respectant, naturalment, el

dret. On, Senyor, com segons divinal doctrina moltes prosperitats sien sinó promeses als prínceps retents dret e justícia, per ço humilment supplicam a la vostra Reyal Senyoria que sia [per] vostra mercé solt lo dit arrest, e tot altre sinestre; proveir e manar que, sobre els dits fets, siga ministrada justícia» (28/7/1392; CARRERAS, 1926: 196-97, puntuació meua).

27. «Según el privilegio, nadie puede ejercer la asesoría de la gobernación si no tiene dos años de práctica. El fuero de las cortes de Monzón de 1386 señala que el cargo debe llevarse de modo continuado, salvo caso de fuerza mayor; sin embargo, el gobernador toma por asesor a quien quiere —*creem que aquells qui mils segueixen son voler*—, y especialmente a Johan Despuig, indicando que el rey le ha escrito que puede hacerlo; al advertirle que es contrafuero, responde que ya lo comprobará, y la comprobación no se hace nunca [nota 11: 24 ago 1393, AMV, lfm g3-5, fol. 226 r.]» (VIDAL, 1974: 140-41).

28. «Vicecanceller: Com nós hajam deliberat partir d'ací de Tortosa, Déus volent, per anar a València dret camí, divendres primer vinent, e vós hajats feta e façats gran fretura a nós per servir vostre offici, dehim e manam-vos expressament que, vistes les presents, tots altres afers a part posats, ab tot vostre offici vingats a nós a les majors jornades que porets, e no sperets altre manament, certificants-vos que'l contrari nos desplauria, e dar-vos-ho hiem a conèxer. Dada en Tortosa, sots nostre segell secret, a xxxi d'octubre de l'any mcccxc dos. Rex Johannes.// Dirigitur vicecancellario Domini Regis. —Dominus rex mandavit mihi, Bernardo de Jonquerio» (GIRONA, 1929: 176; puntuació meua). Observeu que no apareix el nom del vicecanceller, però, donat el destí del viatge del rei (i l'aspecte amenaçant de la carta), sembla raonable suposar que aquest s'adreça al de València, és a dir, a Mascó.

rang de cadascú.²⁹ Probablement Joan I ja havia perdonat Domingo Mascó; però hauria estat massa difícil que els jurats de València, en aquella cavalcada, no pensassen que li estaven passant per la cara, al rei, el seu rebutjat assessor.

Domingo Mascó segueix, doncs, de vicecanceller, i es mostra novament en la confiança del rei un parell d'anys més tard, l'abril del 1394, quan aquest l'envia, acompanyant Lluç de Bonastre, en una ambaixada a Castella (CARRERAS, 1926: 173 i TRENCHS & ARAGÓ, 1983: 56; veg. extracte dels capítols de l'ambaixada a GIRONA, 1930: 44).

Finalment s'esdevé la mort accidental del rei Joan, el 19 de maig del 1396, rere la qual, el consell de la regent Maria de Luna, ordena l'empresonament de molts dels companys de Mascó en la cancelleria. Mascó no consta, en la transcripció de Mitjà (ed. 1957-58), com a processat, ni tan sols com a encausat en el procés.

29. En aquestes celebracions del 24 de novembre del 1392, la ciutat va obsequiar els reis amb abundants espectacles: «En lo següent bon dicmenge (...), poch après lo sol exit, dia clar e seré, e quet de vent e d'altra adversitat per gràcia divinal, los dits senyor Rey e senyora Reyna, exints e partints del dit Espital d'en Clapers, cavalcants en sengles cavalls bells e altamente arreats, e tota la gent, axí curials lurs com de la Ciutat, precedents e subsegüents, anants a peu, e precedents tots los jochs e baylls, axí de bornadors com de dançadors dels dits officis e mesters, ab diverses e molts juglars e esturments, e portants los dits palis e cordons per los dessús escrits, per son orde, desús e denant los dits Senyor e Senyora, e acompanyants e mirants aquells infinida gent sens tot compte, entraren e passaren per la dita ciutat, e quant foren prop la Seu, descavalcaren e feren oració dins aquella. Puys, continuaren lur camí per los carrers dessús designats tro en lur posada reyal, a la qual plegaren a hora del senyal de vespres, car per la multitud de la gent, e dels dançadors e jochs, tardaren molt en lur entrada e passatge. Seguí's encara, en aquell mateix dia, e en tot lo següent dilluns, que els baylls o dances e jochs dessús dits, e les juntes e altres plaers, no cessaren, per denotar laors e gràcies a nostre Senyor Déu, e alegria per la entrada dels dits senyors Rey e Reyna», registra el *Llibre de memòries* de la ciutat (CARRERES ed., 1930: 220; puntuació meua). Vidal en dona una interessant informació suplementària, en el seu resum del registre dels acords presos per la comissió de festes, segons el manual de consells de València (VIDAL, 1974: 98-100): «Ante el Real se preparará una mesa de enebro, acortinada toda en derredor; los *taulegers* —servidores de la mesa— irán ricamente adornados. El *rrench* —recinto— se adornará de pendoncillos y, al igual que las cortinas, con las armas del rey y de la reina. En la rambla delante del Real se dispondrá un tablado alto, bien separado de la mesa indicada» (*ibid.* 99). Aquest entaulat muntat a l'amplíssim llit del Túria —cosa que havia de permetre una gran concentració de públic, com segueix ocorrent en espectacles esportius, o de pirotècnia, celebrats al mateix lloc a l'època actual—, havia d'aprofitar-se, a banda de possibles discursos oficials, per a les actuacions festives.

Una ullada als noms dels acusats, fa palès que molts d'ells havien tingut un estret tracte amb Mascó. Per exemple, els prohoms valencians de la cort: Joan Mercader havia estat, com ell, receptor de la petició valenciana per advocar per la rehabilitació de Ramon Llull. Amb Ximén Pérez d'Arenós, li unia relació almenys des del temps que aquell era un dels represaliats pel Cerimoniós, i Mascó havia format part del comitè que havia de jutjar els sospitosos d'haver perjudicat les relacions entre el rei Pere i el seu fill Joan, com hem vist més amunt. També el devia unir certa relació amb l'altre noble valencià del procés, Aznar Pardo.³⁰ I encara no hem començat a esmentar els encausats companys de cancelleria de Mascó: per exemple, els dos vicecancellers per a Catalunya en temps de Joan: Guillem de Vallseca i Esperandéu de Cardona. O el protonotari Bartomeu Sirvent, que, a més, venia del servei de secretari a la reina Violant (TRENCHS & ARAGÓ, 1983: 58), com potser Mascó de canceller quan ella era infanta; o Jaume Tavascan, lloctinent del protonotari. I els secretaris: Pere de Benviure, Bernat Jonquer i, naturalment, Bernat Metge.

On era Mascó durant el procés als encausats en aquest espinós procés? Doncs ben lluny, i ben estalvi: en una missió diplomàtica de la màxima importància, aquesta vegada al servei del mateix Papa, Benet XIII. Quan, el 2 de juny, comença el procés (MITJA ed., 1957-58: 378), Mascó és en Avinyó. Quatre dies després, el 6 de juny, mamprèn viatge, acompanyant el bisbe de Tarassona, amb destinació a Roma, per efectuar negociacions amb el papa Bonifaci en representació de Benet. El viatge és molt lent, perquè es fa per navegació de cabotatge, i el 12 de juliol l'ambaixada arriba encara a Sant Marí. La missió acabarà fracassant. Aquest no era el primer viatge de Mascó a Itàlia en representació papal: almenys havia format part d'una altra ambaixada d'Avinyó a Roma la primavera del mateix any, acompanyant el bisbe d'Elna

30. Perquè, encara, un altre noble valencià de la camarilla de Joan I havia estat el difunt Pero Maça de Liçana. Com li hauria anat, a aquest, en el procés, si no hagués mort dos anys abans? Recordem que, quan Pero Maça mor el 1394 a Sicília, Bernat Metge hauria declarat que s'hauria estimat més que morís el duc de Montblanc que no Maça (veg. ed. 1959, 123*, on s'observa que Metge mantenia interès pels orfes de Maça). A Pero Maça, la ciutat li havia demanat que intercedís per Mascó quan l'arrest domiciliari d'aquest, en 1392 (veg. nota 26).

(el predecessor de Francesc Eiximenis en aquesta dignitat).³¹ També Bernat Metge havia estat a Avinyó, en una ambaixada reial, un any abans. En la ciutat papal és on podria haver conegut una certa part dels llibres que manllvaria a *Lo somni*, segons Jaume Turró (2002: 103).

Amb el nou rei Martí, Domingo Mascó sembla que va continuar en el càrrec de vicecanceller (TRENCHS & ARAGÓ, 1983: 56), però a més prospera ostensiblement en la consideració reial.

Així, a l'inici de 1402, Mascó, que deu anys abans no havia arribat a ser assessor del governador de la València deçà Xúquer, figura ara com assessor de la seua batlia: en una carta reial (23/1/1402), el rei Martí l'honora amb els distintius d'egregi doctor i famós assessor de sa batlia, segons Just Pastor Fuster (1828-30: 19). Al febrer del mateix any el rei, que és a Sant Mateu, escriu a Mascó perquè es reunisca amb ell i l'informe del procés per la mort del justícia de Castelló de la Plana (CARRERAS, 1926: 198). També suposa Carreras que Mascó acompanyaria els reis en l'entrada d'aquests a València, un mes després (*ibid.*). El mateix 1402, Mascó figura entre els representants de la ciutat de València en el jurament del primogènit d'Aragó, Martí el Jove (CARRERAS ed., 1930: 273). La ciutat li havia encomanat, el desembre de 1401, un afer concernent alguns ciutadans valencians (CARRERAS, 1926: 197).

L'any següent, Mascó treballa aclarint legalment diversos contenciosos entre ciutats: València i Castelló, i Barcelona i València (CARRERAS, 1926: 198 i 214). També el mateix any —i evidenciant la creixent importància de Mascó—, el seu nom figura en tots els decrets dels furs del rei Martí per al Regne de València, el setembre de 1403.³²

Encara en vida del rei Martí, l'estiu de 1409, Benet XIII viatja de

31. Notícies donades per Franz Ehle (1892): la relació del viatge hi apareix transcrita a 172-85. Les dates i circumstàncies del viatge, a 168-69. Referències a Mascó en ps. 165, 168, 172 i 180. Dels textos de l'episodi es desprèn que Mascó tenia determinats contactes a Itàlia. Encara el 1400, el jurista figura com a avalador de la paraula d'un florentí aveïnat a València (CARRERAS, 1926: 197 i 214). Podrien indicar aquests contactes que Mascó hagués cursat els estudis de dret a una universitat italiana?

32. Segons registra Pérez Bayer (ed., 1788: II, 147 col. 2): «in Foris Martini Regis Valentiae XXIV & XXVIII Septemb. MCCCIII in quorum omnium decretis legitur: *D. Maschò; Do. Maschó; Do. mas.; & Do. ma.: Do; Dñicus maschó; non raro plenis literis Dominicus Maschó; ter autem tantum: Do. mascò absque adspiratione, ut à me sedulo observatum*».

Perpinyà a Barcelona, i, entre els llibres que porta al seu amplíssim equipatge, figuren tres volums de jurisprudència pertanyents a Domingo Mascó.³³ Podria ser, doncs, que el jurista hagués format part de la comitiva papal.

En el plet successori rere la mort del rei Martí, Domingo Mascó va saber escollir el seu candidat: a les deliberacions del castell de Casp, el 15 de juny de 1412, va ser ell l'encarregat de la defensa dels drets de l'infant de Castella, Ferran d'Antequera (VENDRELL, 1992: 111). En una carta del 14 de juliol del mateix any, ja rep el tractament de cavaller (CARRERAS, 1926: 215): és natural suposar que el dos fets (la defensa del rei guanyador i l'ordenació com a cavaller) estigueren relacionats. Cal considerar, a més, que tant aquesta presa de posició política com la seua familiaritat amb el papa Luna, l'havien de situar ben a prop d'un altre valencià notable: sant Vicent Ferrer.

A partir del regnat del rei Ferran, Domingo Mascó (que no sembla ser ja vicecanceller) suma, al seu càrrec d'assessor de la batlia, aquell altre que li havia llevat de les mans el rei Joan: assessor del governador. Amb el doble càrrec apareix esmentat en els documents d'aquesta època, fins a la seua mort (vegeu nota 35).

L'opció successòria de Mascó no sembla haver-li creat cap mena de conflicte amb la ciutat de València; probablement al contrari: aquell mateix agost, en una carta, els seus jurats li recorden que «bé havets acostumat tots temps fer plaers e bones obres a la dita ciutat» (CARRERAS, 1926: 212).

El 1414, el rei Ferran envia a València Mascó i Joan Mercader, que ara és el batle general, a demanar a la ciutat les seues galeres per al viatge de Benet XIII a Niça, tal com vèiem a la nota 20.

D'eixos anys, 1414-15, daten uns documents de negociació entre Mascó i la vila de Castelló de la Plana, pels quals la vila li limita la peita a pagar sobre un molí de la seua propietat en terme de Castelló (CARRERAS, 1926: 216-17).

33. Ítem 28 de l'inventari X dels apèndixs a l'inventari Bup de Jullien de Pommerol & Monfrin (1991: I, 262): «Item domino Dominico Masconi tria volumina Bartholomeo de Saliseto super Codice», inventari efectuat amb motiu del dit viatge: «Le pape quitta Perpignan le 11 juillet pour Barcelone où il arriva le 7 août. Il y séjourna jusqu'au 18 juin» (*ibid.*: 260).

El 30 de març del 1420, Mascó va haver d'ocupar-se d'un agut conflicte de jurisdiccions d'execució de justícia, entre el governador i els representants de la ciutat de València.³⁴

Domingo Mascó va morir el 31 d'octubre de 1427. En algun punt de la seua trajectòria, encara amb Ferran o bé ja amb el rei Alfons, havia sumat als seus càrrecs el de conseller del regne (vegeu *infra* l'enunciat de la tercera de les peces legals llistades).

El seu fill Francesc el va succeir en l'assessoria de la batlia general.³⁵ Podria ser, aquest mateix fill, el Francesc Mascó que, en 1454, és conseller del rei i advocat de la ciutat de València (RUBIO ed., 2000: 201 i n. 6); i està abundantment documentat també un «honorable misser Joan Mascó», persona de confiança dels jurats de València a la cort papal de Roma (RUBIO ed., 2000: 76 n. 238): Joan Mascó va ser cubiculari de Calixt III (*ibid.* 206, doc. de 1454), amb la qual cosa es veu que va tenir continuïtat la vinculació dels Mascó al papat.

Domingo Mascó va ser autor d'una sèrie de peces de jurisprudència, usualment normes aclaratòries de lleis marc, o bé informes jurídics sobre casos particulars. Aquesta labor de Mascó ja va ser reconeguda per Just Pastor Fuster (1828-30: I, 19-20), i els posteriors estudiosos que s'han ocupat de Domingo Mascó, fan esment de la seua producció legal, però sense afany d'exhaustivitat, així que és ben possible que hi haja obres legals de Mascó no inventariades. Fins ara, és Ricard Carreras el que n'ha establert l'exposició més clara de les conegudes, de les quals ell mateix ha comprovat les referències. Aquestes són les obres que llista Carreras (1926: 199):

34. «Lo qual dit governador dix que, jassia que ell hagués consell que executàs, però, que per contemplació nostra [dels regidors de la ciutat] ho prorogaria, e que tantost trametria per lo batle e per mossén Domingo, qui eren a hoyr sermó. E nosaltres, confiants de açò, pujam-nos-ne a la Sala per hoir missa» (RUBIO ed., 1998: 99 r. 30).

35. «A xxi de octubre del any mil sobre dit [1427] dia de les onze milia vergens, morí lo molt magnífic mn. Domingo Mascó, cavaller, vicicanceller dels reys en Pere, Johan e Martí, e acessor de governador e de batle general. E lo senyor rey donà la acessoria del governador a mo. Gabriel Palomar, e la acessoria de la batlia a mo. Francesch Mascó, fill seu. Lo senyor rey féu un fur en la cort, que les acessories de governador e batle no les puga tenir una persona; e asò perpètuament exepat mo. Domingo Mascó» (CARRERAS, 1926: 201, putuació meua).

Capítol de aquells qui juraran algun membre de Déu, per fur del rey en Martí, pertanyent a les Primeres ordinacions de la vila de Castelló de la Plana (1260 a 1579, fol. li, Arxiu Municipal de Castelló).

Allegacions fetes per micer Domingo Maschó, assessor de la batlia general, que los fets o crims que's fan o cometen en la mar, encara que sien comuns, pus que's facen fora les milles, són de la jurisdicció del batle general, copiat als fols. cxx-cxxiiii del Llibre negre de títols i privilegis fahents per a la conservació del Reial Patrimoni i de la Cort de la Batlia general de la ciutat i Regne de València, de l'Arxiu del Regne de València.

Allegationes egregii doctoris et militis domini Dominici Masconis, consiliarii domini regis et famosissimi assessoris ambaruem curiarum tan curie guvernacionis quam baiulie generalis Regni Valencie, copiades al llibre Provisions reynals fahens per lo poder e jurisdicció que ha lo batle general del Regne de València sobre los juheus e sobre los moros (Biblioteca història de la U.V., ms. 681).

A banda d'aquestes tres peces, Pérez Bayer recull que Mascó hauria estat autor d'uns *Super foris Valentiae commentaria*, que l'èrudit qualifica d'*egregia* (ed. 1788: II, 147 col. 2), però no en dona la referència d'arxiu. Just Pastor Fuster, per la seua banda, recull una notícia de Josep Marià Ortiz, en la qual aquest darrer diu que n'hauria vist un «*Tratado de la potestad y jurisdiccion de la Bailia y Governacion de esta Ciudad y Reino*» (FUSTER, 1828-30: I, 19), cosa que concorda amb la doble condició d'assessor de la batlia i de la governació, que hem vist que ostentava Mascó amb els reis Trastàmars.

No vull acabar aquesta somera presentació de Domingo Mascó sense remarcar novament el que ja he fet evident: si s'arriben a estudiar en profunditat la biografia i l'obra jurídica de Domingo Mascó, aprendrem molt sobre aspectes vitals de la societat, la política i la cultura del decisiu període de la nostra història que va ser el pas del segle XIV al XV.

III. EL CAPELLÀ

La traducció catalana del *De amore* d'Andreu el Capellà, es conserva en un manuscrit únic, a la Biblioteca del Palau Reial de Madrid. Aquest manuscrit va patir diverses vicissituds, una de les quals la de ser relligat juntament amb un altre de ben diferent, però també miscel·lani, en algun punt del segle XIX, cosa que en feia la matèria ben confusa fins al detallat estudi de F. M. Gimeno (1992), el qual en va diferenciar els textos i en va reconstruir l'ordre original dels quaderns. Un dels dos manuscrits —II-3096 (II)— és de ben entrat el segle XV, i l'altre, el que conté el *De amore* —II-3096 (I)—, n'és el més antic: del final del segle XIV o de l'inici del XV, segons Gimeno (1992: 179). Altres descripcions recents són donades per Alvar (1994: 206-9), Puig i Oliver (1994: 220-22), i Martínez (ed. 1995: I, 75-77). Badia (1991: 42) posa aquesta peça en el context de les traduccions medievals al català.

Pel que podem reconstruir a partir de les notes descriptives dels estudiosos citats, aquest manuscrit II-3096 (I), abans de la seua desmembració i de la desordenada relligadura posterior amb l'altre, contenia, per aquest ordre, els següents textos: (a) La traducció catalana del *De amore*; (b) *Letra tramesa a una gentil dona i Resposta feta a la dita letra*: breu intercanvi epistolar amorós, a imitació de les *Heroides* d'Ovidi;³⁶ (c) traduccions de tragèdies de Sèneca.³⁷

36. Títols de la mateixa mà que el text, el qual només ocupa del full li r al full lii r del manuscrit. La caracterització és de Josep Pujol, qui fa referència a «l'intercanvi anònim copiat a continuació de la versió catalana del *De amore* d'Andreu el Capellà al ms. II-3096 de la biblioteca del Palau Reial de Madrid; aquest intercanvi epistolar (...) és la font directa de la lletra prologal del poema de Francesc de la Via [*A bella Venus*]» (2002: 112 n.); «...i, encara, se'n poden imitar [de les *Heroides*] els intercanvis epistolars, atribuïnt les lletres a altres personatges del mite que no són a les *Heroides* però que hi haurien pogut ser, tal com fan Corella (*Lletra d'Aquilles e Policena*) i, en castellà, Juan Rodríguez del Padrón (*Cartas de Troylos y Breçayda*)» (*ibid.*: 112). Noteu que aquesta nostra *Letra* seria molt anterior a les citades obres de Corella i Rodríguez del Padrón.

37. En l'estudi de Tomàs Martínez sobre els manuscrits catalans de les *Tragèdies* de Sèneca, el nostre és el ms. R, acuradament descrit (MARTÍNEZ ed., 1995: I, 75-77). El que s'hi conserva és: el resum inicial de les deu tragèdies, la *Medea* completa, i l'*Agamèmnon* incomplet. Martínez hi indica que, donat que aquest darrer es talla al final d'un full verso (ratlla 186 de la seua edició), i tenint presents els avatars del II-3096 (I), probablement, abans del deturpament, el manuscrit devia continuar fins abastar la traducció de les deu tragèdies, com els altres manuscrits similars (*ibid.* 75).

F. M. Gimeno considera probable que el centre de còpia d'aquest còdex fos la mateixa cancelleria reial: «També l'escriptura i la forma de presentació del text en cadascuna de les pàgines recorda els registres de la Cancelleria i els manuscrits que amb format de llibre-registre transmeteren la literatura en les llengües vulgars» (GIMENO, 1992: 179). Vegeu un estudi de la funció i les motivacions del codi miscel·lani literari baixmedieval a Rico (1997).

El primer full conservat del nostre còdex, corresponent al ii de la foliació antiga, ens presenta, doncs, el *De amore* català ja començat, amb una anotació del segle XVIII al marge superior, feta pel bibliògraf valencià Josep Marià Ortiz. L'autenticació de la mà d'Ortiz és feta per encara una altra anotació al marge dret.³⁸ Diu la nota d'Ortiz:

«Regles de Amor y Parlament de un Hom y una Fembra fetes per Mn. Domingo Marco a requesta de la Carrosa Dama del Rey Dn. Juan el I y Carta amorosa desta al Rey y sa resposta».

Observeu que s'hi escriu Marco i no Mascó, cosa que ja va saber veure F. M. Gimeno (1992: 176). Posteriorment, al seu llibre de 1782 —on esmenta que posseeix aquest manuscrit—, Ortiz ja s'ha informat sobre Mascó (per exemple a través de l'historiador Gaspar Escolano) i ha rectificat l'error onomàstic:

«A estos precedió Don Domingo Mascó, Consejero del Señor Don Juan el I de Aragon, Autor de la Tragedia del *Hom enamorat, y la fembra satisfeta*, alusiva al amor que profesaba el Rey Don Juan a Doña Carroza, Dama de la Reyna, que se representó en el Real de Valencia el Abril de 1394, la que original con varias notas de la misma letra posee el Informante; con lo que es visto, que en el siglo XIV ya se hallaba recibido el uso de las Tragedias en Valencia». (ORTIZ, 1782: 39).

Però veiem que Ortiz també hi ha variat algunes altres informacions respecte de la primera anotació, la del manuscrit: no sols rectifica també que Carrossa de Vilaragut havia estat dama de la reina Vio-

38. «Letra de D. Mariano Ortiz. Autor de muchas obritas». Probablement, segons Martínez, de mà del següent posseïdor del manuscrit, el famós llibreter Salvà (ed., 1995: I, 76 i n. 10).

lant i no del rei, sinó que, a més, no repeteix cap dels dos títols amb què havia atribuït a Mascó la composició d'aquella obra, que Ortiz no sabia que era la traducció del *De amore*. Ací no l'anomena *Regles de amor*, sinó *L'hom enamorat i la fembra satisfeta*, i la considera «tragedia», catalogant-la, doncs, com les tragèdies senequianes amb què comparteix manuscrit, cosa que, lògicament, el fa sentir-se orgullós de la seua terra, i suposar la cultura valenciana medieval com a pionera en representacions dramàtiques. Per descomptat, l'erudit del XVIII no comprèn la idea medieval de tragèdia.³⁹

Pot veure's fàcilment, doncs, que les informacions d'Ortiz són imprecises. La qüestió és fins a quin punt, a més d'imprecises, puguen resultar inaccurades. Sembla, per les incorreccions amb què n'escriu els noms, que, quan Ortiz anota el manuscrit, encara no coneix qui són Domingo Mascó ni Carrossa de Vilaragut. Que l'erudit n'afine la informació conforme va aprenent, exclou la possibilitat d'una invenció total per part d'Ortiz. Això confirma que parteix d'alguna mena de notes preexistents; probablement les «notas de la misma letra» (de la mateixa lletra que el manuscrit, sembla), que hem vist citades a la publicació de 1782. No costa imaginar que aquestes anotacions poguessen haver figurat al full primer, ara perdut, del còdex, full possiblement en mal estat en adquirir-lo Ortiz, i que guardaria separadament, ja que es va prendre la molèstia de fer-ne el breu extracte que coneixem al full ii.

Admetent aquestes perdudes notes a l'inici del manuscrit, com a font de les informacions que apunta Ortiz, s'hi afegeix el dubte de si realment eren de la mateixa mà que el manuscrit, com aquell afirma. Donat que Ortiz és un bibliòfil culte, cal creure'n com a mínim l'antiguitat, i una lletra que Ortiz consideràs coetània del manuscrit representaria una anotació medieval, molt probablement d'abans del se-

39. Bàsicament s'entenia com a lamentació solemne en boca de personatges d'alta dignitat, concepte amb diferents variacions i matisos, però sense pressuposar dramaturgia. Vegeu Kelly (1993), i Pujol (1995-96). El malentès dramàtic va continuar al segle XIX: Ferrer i Bigné, igualment, atorga a Mascó caràcter de dramaturg: «iniciador del Teatro valenciano, que si no adquirió inmediato desarrollo en nuestro país, fue uno de los cimientos primitivos del teatro nacional» (FERRER I BIGNÉ, 1873: 18). Tot i que més caut, també ho creu Gutiérrez del Caño (*apud* RIBELLES ed., 1920: I, 591).

gle XVI. El que ja no resulta tan segur és que les notes fossen del mateix copista del manuscrit, ja que els manuscrits tardomedievals catalans (a excepció de les *razos* trobadoresques als cançoners lírics, veg. per exemple PUJOL, 1995), rara vegada inclouen anotacions del mateix copista sobre els detalls ni les circumstàncies de composició dels textos presentats. Una cosa sí que es pot establir sobre aquestes perdudes anotacions: el tractament de mossèn que apliquen a Domingo Mascó, fa que hàgem de considerar-les no anteriors a 1412, ja que, com he indicat a l'anterior apartat, el tractament de cavaller només se li dona després de l'entronització del rei Ferran.

Així doncs, considere que, tot i les seues incorreccions, la informació que Ortiz anota no pot ser completament falsa, i, per tant, que ha d'haver-hi motius perquè Domingo Mascó aparega associat amb aquest manuscrit. Segons Pagès, però, la raó no en seria l'autoria de la traducció del *De amore*, per la mala qualitat d'aquesta: una persona de la formació cultural del jurista valencià no podia cometre errors d'incomprensió del llatí com els que hi apareixen (PAGÈS ed., 1930: xi-xii). Aquesta era l'associació que proposava Pagès:

«Creem més bé que aquest cortesà de Joan I, massa ocupat en les cures del seu càrrec, no traduí, però féu traduir per qualsevol clergue a sou d'ell eixa obra que l'amiga del Rei no era capaç de llegir en el text original. Traduit per a ell ha estat cregut traduit per ell» (PAGÈS ed., 1930: xiii).

Les objeccions lingüístiques presentades per Pagès són raonables. Així, per exemple, si calgués considerar-lo autor d'alguna cosa, jo veuria molt més fàcilment el vicecanceller com a responsable de la curta peça en prosa següent —les correctes epístoles pseudoovidianes, a l'estil de les *Heroides*, que després manllvaria Francesc de la Via, veg. nota 36—, que no de la inexperta traducció del *De amore*. Tot i això, i fins disposar d'un estudi lingüístic detallat que ens proporcione un perfil més nítid de la cultura del traductor, no podem fer més que elucubracions per aquesta via.

Encara hi ha un altre motiu ben raonable, no considerat fins ara, per a l'associació del jurista valencià amb el *De amore*: que, independentment de la qüestió de l'autoria, Mascó fos (o hagués estat, si l'a-

notació del còdex n'era posterior) el posseïdor del manuscrit, bé havent-lo copiat ell mateix, bé fent-lo copiar.

Domingo Mascó havia de gaudir de renom com a propietari de llibres importants. Difícilment l'infant Joan hauria pensat que el jurista no col·leccionàs bons i variats llibres, si, com hem vist més amunt, el considerava posseïdor d'un Titus Livi, per ací una raresa (en el sentit de text poc comú).⁴⁰ Els seus nombrosos viatges diplomàtics, tant com la seua professió cancelleresca, el podien inclinar a aficions bibliòfiles. Recordem també que, com a vicecanceller, havia de ser molt dotat «ad conversationem honestam litteraturam», ja que així ho establiren les ordinacions per al càrrec (TRENCHS & ARAGÓ, 1983: 54), com ja he assenyalat més amunt. Hem vist, igualment, que els jurats de València confien en la seua competència per defensar les obres de Ramon Llull de sospites d'heterodòxia. I en la biblioteca de Mascó hi ha llibres que troba útil consultar fins el Papa, com he indicat abans (JULIEN DE POMMEROL & MONFRIN, 1991: I, 262). El que potser ens ajudaria a eixir de dubtes sobre la pertanyença del ms. II-3096 (I) a Mascó, seria trobar l'inventari de la seua biblioteca que va efectuar l'escrivà Bernat Gomis, segons Just Pastor Fuster, qui podria haver-lo vist.⁴¹

Resulta temptador entrar a considerar els altres punts de les notícies aportades per Ortí a partir de l'anotació del manuscrit i de la seua publicació de 1782: podia realment tenir alguna cosa a veure amb el *De amore* català el rei Joan? I Carrossa de Vilaragut? Pogué realment celebrar-se algun tipus d'espectacle en València que aprofitàs aquest text?

Per exemple, a propòsit d'aquesta darrera qüestió, hem vist a la nota 26 que, almenys en les celebracions per l'entrada dels reis en València el 1392, sí que hi hauria hagut un entaulat al Palau del Reial on celebrar, en presència dels reis, alguna mena d'espectacles, com interpretacions musicals o recitals de la mena que fos. Certament, a l'a-

40. Tot i que sembla que Mascó no el tenia (o no el volia deixar): l'infant Joan escrivia al senyor de Verona, Antoni de la Scala, quatre mesos després d'efectuada la petició a Mascó (pel que sembla infructuosa), demanant-li a ell aquests llibres d'història, perquè «in istis partibus reperiri non possunt» (RUBIÓ I LLUCH ed., 1908-21: 339 nota).

41. «Tenia una copiosa librería, estimable en aquel tiempo en que aun no se había descubierto el Noble Arte de la Imprenta: el inventario de dicha librería le recibió Bernardo Gomis, Escribano, en 1404» (FUSTER, 1827-30: I, 19).

bril de 1394, el rei era a València i a les seues rodalies (Pedralba, el Puig, Morvedre, Paterna, Manises: veg. GIRONA, 1930: 44-48); ara bé, no hi ha cap esment de celebracions festives per al monarca al *Llibre de memòries* de la ciutat (CARRERES ed.: 1930), ni a l'abril ni a la resta de l'any 1394. I això sense comptar que, aquell abril, és quan Mascó viatja en ambaixada a Castella. Ni el fet evident que Carrossa havia d'estar estranyada de la cort reial a la força des de les corts de Montsó. I a propòsit de Carrossa: Pagès considerava, en la citació feta més amunt, que a aquesta noble hauria calgut traduir-li un text en llatí; tanmateix cal dir, també, que ella consta com a posseïdora, en 1421, d'una Bíblia que li demana Violant, per fer-la traduir o copiar. Naturalment, posseir una Bíblia en llatí no seria el mateix que saber llegir-la, però és remarcable que Carrossa de Vilaragut aparega (tot i que molts anys després) com a subministradora d'un llibre per a la reina viuda.⁴²

Tot amb tot, som encara molt lluny de poder contestar-nos aquestes darreres preguntes; estic segura, però, que, amb una replega sistemàtica d'informació d'arxiu, es pot arribar a esbrinar raonablement quin percentatge de veritat hi ha en les anotacions tal com ens han arribat a través d'Ortiz.

III. EL CAPELLÀ, EL VICECANCELLER I EL SECRETARI

Amb la informació exposada fins ara, tant sobre Mascó com sobre el manuscrit català que aquest degué posseir, ja podem tornar a la pregunta avançada al final del primer apartat: podia Metge haver conegut el *De amore*?

42. «Madona Carroça: Nós affectam molt haver una Bíblia en romanç per nostre servir e plaer; e siam certa que vós ne havets una molt bona, de la qual desijam haver translát. Vos pregam, axí affectuosament com podem, que, per contemplació nostra, nos ne façats plaer per a transladar e liurar-la al amat capellà nostre n'Anthoni Palomar, rector de Cocentayna, lo qual, per nostre servir, ha pres càrrech de transladar aquella. E la qual, per aquell, vos serà ben guardada e transledada aquella, o tota hora que la volrets, atès que vós sots prop de Cocentaina, la us tornarà sens detriment ni dany algú; certificans-vos que de açò nos farets assenyalat plaer, lo qual vos grahirem tant que més no poríem», 27/8/1421 (VIELLIARD, 1930: 39-40; puntuació meua).

La recerca en inventaris de manuscrits publicats —per calcular l'impacte d'aquesta obra a la Corona d'Aragó—, mostra dos inequívocs registres de l'obra que ens interessa, precisament a Barcelona, el 1428 i el 1430.⁴³ Crec que degué haver-hi molts més exemplars del *De amore*, traduït o no, en biblioteques catalanes, però la recerca esdevé problemàtica per l'equivoc a què indueix el nom donat al llibre a l'edat mitjana (*Galter De amors*, pel receptor de la dedicatòria del Capellà): hi ha molts inventaris que esmenten algun «Galter/Galterius». Però Galterius/Galter/Walter no era precisament un nom rar a l'edat mitjana, i podia al·ludir a diferents autors i obres; per exemple, així es deia un autor mèdic conegut a la Corona d'Aragó: Gualterius Agilinus, l'obra del qual, tenint present l'enorme interès dels nostres avantpassats per la literatura mèdica (veg. CIFUENTES 2002), no era rar trobar a biblioteques del XIV i del XV; de manera que un escrivà poc atent podia inventariar el nostre *De amore* com a llibre mèdic, és a dir, també com a *Galter*. Però l'autor mèdic no era l'únic que podia provocar l'equivoc: a l'edat mitjana, hi ha a més un Galterius de Brugio, autor d'una *Lectura in Sententiarum*, i un Galterius Burlaeus, autor d'uns comentaris a les *Ètiques*; això sense oblidar l'autor del famós *Alexandreis*, Walter de Châtillon, o sia Galterius de Castillone.

Tot i aquesta escassetat de testimonis inequívocs, de la informació sobre Mascó i sobre el manuscrit II-3096 (I), ja podem concloure certes dades: algú, en aquell pas del segle XIV al XV en què Metge escriu *Lo somni*, ja considera el *De amore* prou important com per fer-ne, encarregar-ne, copiar-ne o almenys posseir-ne una traducció al català.

43. Iglesias (1996: 479-81, doc. 108 de l'apèndix): 6/9/1428, inventari dels llibres relictos per Joan Gener, donzell: ítem 23 (p. 418): «ítem, altre llibre ab cubertes de cuyro vermel, scrit en paper, scrit en latí, lo qual és appellat *Galter d'amor*». El mateix Gener posseeix *Lo somni*, les *Heroides* d'Ovidi, el *Fèlix*, i el *Breviari d'amors*, entre altres interessants títols. L'altre testimoni és del 7/2/1430 (IGLESIAS, 1996: 525 de l'apèndix, doc. 120): inventari dels llibres relictos per Jaume de Vallseca, ciutadà de Barcelona: «7 Ítem I altre llibre scrit en paper, quinternat de pergami, ab [posts de] fust cubertes de cuyro blau, ab II gafets [appellat] *Galter de amor*. E comensa lo dit llibre en la [prime]ra fulla en lo negre com no hi haia rúbrica: 'Cogit me'. E la derrera fulla del dit llibre comensa: 'amico'. E feneix: 'adesse'. Els altres llibres de Vallseca són d'autors religiosos, vides de sants, el *Comuniloqui-Breviloqui* (compartint còdex), un *Gènesi*, tractats de teologia, i un parell de llibres de dret.

El que n'hauria estat com a mínim el posseïdor, va ser Domingo Mascó, company de treball de Bernat Metge —però de rang superior, per la seua condició de jurista—; algú a qui el secretari havia de conèixer i tractar sovint. Això, doncs, indica l'interès pel *De amore* en l'entorn més directe de Bernat Metge, famós per la seua voracitat lectora, i, per tant, fa altament probable que la concordança de la cridanera oració comentada a *Lo somni* i la del passatge del *De amore* fos, de fet, un manlleu. I un manlleu que ens mostra la petja a *Lo somni* de certs aspectes culturals medievals poc remarcats en aquesta obra: l'erotodidàctica i la literatura d'amor idealitzant.

El *De amore* té cert parentiu (inclosos deutes textuels) amb obres de la tradició erotodidàctica, i, de retruc, amb el *De vetula*, com he mostrat en un altre lloc (CANTAVELLA ed., en premsa: 1.2.1). A això, cal sumar la recepció de l'obra del Capellà com a similar a la perspectiva de la lírica, per la seua majoritària apreciació de l'amor idealitzant (*amor purus*) com el millor tipus d'amor. Que Metge coneixia les virtuts que es valoraven en la lírica, és palès en la carta de Joan I escrita per ell com a secretari en nom del rei, el 19 de febrer de 1396, dirigida als jurats de la ciutat de Barcelona suggerint-los el finançament i l'organització d'uns jocs florals.⁴⁴ El punt de vista d'aquesta carta es reproduceix, precisament, en un passatge de *Lo somni*, com Riquer assenyala (1964: I, 568): es tracta de la idea del gust per la poesia com a forma d'evitar l'ociositat, idea que s'expressa precisament en boca de l'enamorat Bernat, en el seu paper de campió de les dames:

«Dances e cançons dius que escolten les dones ab gran plaer. No me'n meravell, car natural cosa és prendre delit en música, e especialment que sia mesclada ab retòrica e poesia, que concorren sovent en les

44. «...que sia donada ocasió que·ls hòmens de cascuna edat, specialment aquells que viuen de llurs rendes e patrimoni, no stiguen ociosos, los quals en res no poden ésser tan inclinats a lunyar-se de ociositat, com ab conseguir coses profitoses e plasers (...) axí com és gaya sciència, la qual poden covinentment saber hòmens illustrats e en aquella adilitar-se e moltes vegades aconseguir-ne profit, car és fundada en rectòrica, per la qual, mesclada ab saviesa, car en altra manera fort poc val, se haja seguit gran honor e profit a moltes universitats e persones singulars en lo món, segons que·ls dits llibres historials testifiquen e experiència cascun jorn ho mostra...». Carta publicada per Rubió i Lluch, ed., (1908-20: I, 384), i comentada per Riquer (1964: I, 567-68 i II, 389).

dances e cançons dictades per bons trobadors. Poc s'adeliten los hòmens en oir semblants coses, les quals deurien saber per fugir ociositat e per poder dir bé lo concebiment de llur pensa. Mas deliten-se molt en oir trufadors, escarnidors, ralladors...» (BADIA ed., 1999: 173.)

Tot i que la creença en la literatura d'entreteniment com a mitjà per evitar l'ociositat, és un lloc comú baixmedieval (veg. per exemple OLSON, 1982), aquesta defensa de la música i de la poesia s'adiu perfectament amb l'actitud del personatge de Bernat, i va en el mateix sentit que la declaració de l'*alter ego* literari de l'autor com algú capaç d'apreciar en la dama estimada les seues «saviea, bellea e graciositat» sobre tota altra dona. Crec que aquesta tria és definitiva del registre d'amor idealitzant que adopta el personatge de Bernat. La suma de les virtuts citades (com d'algunes altres) en una dama, és pròpia d'aquella literatura amorosa idealitzant que adopta la perspectiva de la lírica.⁴⁵ Metge construeix el seu personatge amb les característiques d'algú que s'expressa com un *fin'aimador*. Per aquest motiu, el seu càndid Bernat

45. Vegeu per exemple *Fronдино e Brisona*: «...no abeylint als meus uylls ne al meu voler alguna *balea* de fembra ne alguna *graciositat*, riquesa, amor o privada, é tota altra, sinó tu, aüda en oblit e en menyspreu» (ANNICCHIARICO ed., 1990: 108 r. 59-62). I el *Llibre de fra Bernat*, en clau de paròdia: «...mostrar-vos hay ma special/ com és tam *bella*,/ blanca, *graciosa*, isnella,/ ab cors gentil;/ e sab bé tenir lo dret stil/ de *saviesa*,/ e per sa gran gentilesa,/ gint acullir...» (PACHECO ed., 1997: 330 vv. 478-85). Durant tot el segle XV perduraran aquestes caracteritzacions, alguna de les quals de manera prou semblant a l'expressió de Metge com per despertar certa sospita; així Corella, a la *Tragèdia de Caldesa*: «...una ínclita donzella, en *bellea* sens par, en *avisament* passant totes les altres, ab *gràcia* e singularitat tan extrema que seria foll qui en sa presència alguna altra lloàs en estima de tanta vàlua...» (MARTÍNEZ ed., 1994: 76); la dama de Corella caracteritzada així, resultarà tan falsa com les de Fra Bernat i de Bernat (Metge). A la *Vita Christi*, Isabel de Villena presenta la seua Magdalena d'una manera similar, però sense saviea/avisament perquè encara és pecadora: «...una gran senyora molt heretada, *singular en bellea e gràcia sobre totes les dones* del stat seu, franca de senyoria de pare e de mare...» (capítol 117, ALEMANY ET AL., 1996: VB-87-2772). Corella torna a presentar una enumeració de virtuts femenines no gaire diferent, però més ausiasmarquiana, a *Lo jui de Paris*, en boca de Venus: «Pensa, justificat jutge, que tu no jutges bellea de ymatge sens ànima, mas *bellea de dona*, en la qual se comprén gest, paraules e *gràcia*, ab tots los moviments que poden embellir o enlegir la umana forma» (MARTOS ed., 2001: 294 r. 93-97). Així doncs, la declaració de «saviea, bellea e graciositat» que posseiria la dama de Metge sobre tota altra, remet a la general tradició literària d'idealització femenina, per això no aconseguisc veure aquest passatge com a manlleu de Petrarca, com suggeria Cingolani (2002: 147).

s'exposa a la reprovació cínica d'un personatge màximament escèptic amb l'amor com Tirèsies, que ha de voler obrir-li els ulls perquè no se-guesca sent un «foll»: un estúpid i alhora un malalt de passió.

Seria temerari suposar que aquest manlleu del secretari reial al *De amore* contingué cap aclucada d'ull particular contra el vicecanceller posseïdor d'una traducció de l'obra manllevada que, amb la seua trajectòria, i amb diplomàcia, havia aconseguit no sols quedar al marge de sospites, sinó també prosperar en prestigi diplomàtic mentre Metge i molts altres companys seus de la cancelleria feien cap a la presó. No tenim cap indici per suposar, al marge de la distància política de Metge i de Mascó —l'un donant suport a la voluntat del rei sobre els seus súbdits, l'altre, advocant pels drets de la ciutat—, que hi hagués cap particular oposició personal entre ambdós.

En canvi, sí que podem creure que, el fet que Domingo Mascó posseís el *De amore*, fa ben possible que el seu company de cancelleria Bernat Metge també n'estigués familiaritzat; i que, si aquest el coneixia, la frase comentada havia de ser un deliberat manlleu. I el manlleu del *De amore* dins *Lo somni*, no pot tenir altre objectiu que ajudar a la caracterització del Bernat personatge com a amador que es pretén *fi*, però que és vist des de fora com *foll*, enverinat de passió i d'estupidesa, i, per tant, com a enamorat, apreciador de la literatura d'amor idealitzant; un personatge del qual tant es distanciarà l'autor construint el contrapunt de Tirèsies, el menyspreador del sexe femení, sexe que només veu bo per a la procreació (veg. CANTAVELLA, 2003: 50-52).

Així, doncs, l'argúcia narrativa del passatge comentat de *Lo somni* —el qual es guanyava tot seguit el rebuig de Tirèsies—, té el mateix objectiu que la inclusió del debat de les dones a continuació: mostrar aquest contrapunt entre les dues posicions contràries que —a la baixa edat mitjana, però també avui dia—, consideren l'amor humà: una, la idealització que es plasma sobretot a la lírica, i l'altra, l'oblit de transcendències anímiques i l'enfocament funcional en la carnalitat de les relacions amoroses, que fa la perspectiva de l'eròtica pràctica. No debades a *Lo somni* no hi ha guanyador: en aquesta eterna oposició, mai no n'hi ha hagut.

ROSANNA CANTAVELLA
Universitat de València

BIBLIOGRAFIA

- Rafael ALEMANY *et alii* (1996): *Concordança de la «Vita Christi» de sor Isabel de Villena*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Generalitat Valenciana, CD-ROM.
- Carlos ALVAR (1994): *Manuscritos románicos no castellanos, 1: Biblioteca del Palacio Real (Madrid)*, «Revista de Literatura Medieval», núm. 6, ps. 194-209.
- Annamaria ANNICCHIARICO ed. (1990): *Fronchino e Brisona*, Bari, Adriatica.
- Lola BADIA (1991): *Traduccions al català dels segles XIV-XV i innovació cultural i literària*, «Estudi General», núm. 11 (= *Llengua i literatura de l'Edat Mitjana al Renaixement*), ps. 31- 50.
- Lola BADIA ed. (1999): Bernat Metge *Lo somni*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Lola BADIA (2002): *Pròleg amb homenatge a «Lo somni»*, dins Lola BADIA, Miriam CABRÉ i Sadurní MARTÍ, ed., *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó (segles XIII-XV): actes del III Col·loqui «Problemes i mètodes de Literatura Catalana Antiga», Girona 2000*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 522.
- Lola BADIA, Miriam CABRÉ i Sadurní MARTÍ (2002): *Literatura i cultura a la Corona d'Aragó (segles XIII-XV): Actes del III Col·loqui «Problemes i mètodes de Literatura Catalana Antiga, Girona 2000»*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Lluís CABRÉ (1994): *Comentaris sobre Bernat Metge i la seva primera consolació: el «Llibre de Fortuna e Prudència»*, dins Lola BADIA i Albert SOLER, ed., *Intellectuals i escriptors a la baixa Edat Mitjana: treballs del Seminari de Literatura Medieval del Departament de Filologia Catalana (Universitat de Barcelona, 1988-94)*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 95-107.
- Rosanna CANTAVELLA (1987): *El debat pro i antifeminista a la literatura catalana medieval*, 2 vols., Universitat de València, tesi doctoral.
- Rosanna CANTAVELLA (1993): *Terapèutiques de l'amor hereos a la literatura catalana medieval*, dins Rafael ALEMANY, Antoni FERRANDO i Lluís MESA-GUER, ed., *Actes del novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, Alacant / Elx 1991*, vol. 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 191-207.
- Rosanna CANTAVELLA (1994): *La crítica a la ornamentación femenina: comentarios sobre un fragmento de «Lo somni»*, dins María Isabel TORO PASCUA, ed., *Actas del III Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval: Salamanca 1989*, Salamanca, Biblioteca Española del Siglo de Oro, ps. 219-26.
- Rosanna CANTAVELLA (2003): *Debate on Women in «Tirant lo Blanch»*, dins Wolfram AICHINGER, Marlen BIDWEL-STEIER, Judith BÖSCH i Eva CESCUT-

- TI, ed., *The «Querelle des Femmes» in the Romania: Studies in Honour of Friederike Hassauer*, Viena, Turia+Kant, ps. 45-56.
- Rosanna CANTAVELLA ed. (en premsa): *El «Facet» català*, Barcelona, Barcino.
- Ricardo CARRERAS (1926): *Observaciones críticas*, dins Enric ARDERIUS i Eduard JULIÀ, ed., *Régles de amor i Parlament de un hom i una fembra: obra atribuïda al canceller mossen Domingo Mascó, segle XIV*, Castelló, Societat Castellonenca de Cultura, ps. 169-217.
- Salvador CARRERES ZACARÉS ed. (1930-35): *Libre de memories de diversos sucesos e de coses senyalades de la ciutat e del Regne de València (1308-1644)* 2 vols., València, Vives Mora.
- Stefano CINGOLANI (2000): *Política, societat i literatura: claus per a una reinterpretació de «Lo somni» de Bernat Metge*, «Revista de Catalunya», núm. 150, ps. 106-32.
- Stefano CINGOLANI (2002): *El somni d'una cultura: «Lo somni» de Bernat Metge*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Inés CREIXELL VIDAL-QUADRAS (1985): *Andrea Capellani De amore / Tratado sobre el amor*, Barcelona, El Festín de Esopo / Quaderns Crema.
- F. DANVILA (1888): *Na Carroça de Vilaragut*, «Boletín de la Real Academia de la Historia», núm. 13, ps. 440-58.
- Franz EHLE (1892): *Der Bericht des Bischofs Fernando Perez de Calvillo von Tarazona (Tirasonensis) über seine Sendung nach Rom im Sommer 1396*, «Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte», núm. 6, ps. 162-85.
- F. M. GIMENO BLAY (1992): *El manuscrit II-3096 (olim 2. Ll.1) de la Biblioteca del Palacio Real*, «Caplletra», núm. 13, ps. 175-84.
- Rafael FERRER Y BIGNÉ (1873): *Estudio histórico crítico de los poetas valencianos de los siglos XIII, XIV y XV*, València, Rius.
- Justo Pastor FUSTER (1827-30): *Biblioteca valenciana (..) con adiciones y enmiendas a la de D. Vicente Ximeno*, 2 vols., València, Ildefonso de Mompié.
- Daniel GIRONA LLAGOSTERA (1929): *Itinerari del rei en Joan I: 1394-1396*, «Estudis Universitaris Catalans», núm. 14, ps. 115-80.
- Daniel GIRONA LLAGOSTERA (1930): *Itinerari del rei en Joan I: 1394-1396 (acabament)*, «Estudis Universitaris Catalans», núm. 15, ps. 41-91.
- José HINOJOSA MONTALVO (2002): *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, 4 vols., València, Generalitat Valenciana / Biblioteca Valenciana.
- J. Antoni IGLESIAS I FONSECA (1996): *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV: les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial (anys 1396-1475)*, Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral.
- M. H. JULLIEN DE POMMEROL I J. MONFRIN (1991): *La Bibliothèque pontificale à Avignon et à Peñíscola pendant le grand schisme d'Occident et sa dispersion*, 2 vols., Roma, École Française de Rome.

- Henry Ansgar KELLY (1993): *Ideas and Forms of Tragedy from Aristotle to the Middle Ages*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Juan José LÓPEZ LAGUARDA (1946): *Burjasot: apuntes para su historia*, València, edició de l'autor.
- Tomàs MARTÍNEZ ROMERO ed. (1995): L.A. SÈNECA *Tragèdies*, 2 vols., Barcelona, Barcino.
- Tomàs MARTÍNEZ ROMERO ed. (1994): Joan ROÍS DE CORELLA *Rims i proses*, Barcelona, Edicions 62.
- Josep Lluís MARTOS ed. (2001): *Les proses mitològiques de Joan Roís de Corella*, València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Marina MITJÀ ed. (1957-58): *Procés contra els consellers, domèstics i curials de Joan I, entre ells Bernat Metge*, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», núm. 27, ps. 375-417.
- Glending OLSON (1982): *Literature as Recreation in the Later Middle Ages*, Ithaca (NY), Cornell University Press.
- José Mariano ORTIZ (1782): *Descubrimiento de las leyes palatinas (..) que V.M. tiene como a Rey de Aragón en vuestro Palacio*, Madrid, Andrés de Sotos.
- Arseni PACHECO ed. (1997): Francesc DE LA VIA *Obres*, Barcelona, Quaderns Crema.
- Amadeu PAGÈS ed. (1930): *Andreae Capellani regii francorum De amore libri tres: text llatí amb la traducció catalana del segle XIV*, Castelló, Sociedad Castellonense de Cultura.
- Juan B. PERALES ed. (1879): Gaspar ESCOLANO *Décadas de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia*, València, Terraza, Aliena y cía.
- Francisco PÉREZ BAYER ed. (1788): Nicolás ANTONIO *Bibliotheca hispana vetus, sive hispani scriptores qui ab Octaviani Augusti aevo ad annum Christi MD floruerunt*, Madriti, Vidua et eredes D. Ioachimi Ibarrae.
- Jaume DE PUIG I OLIVER ed. (1994): *Unes prediccions pseudoarnaldianes del segle XV: edició i estudi*, «Arxiu de Textos Catalans Antics», núm. 13, ps. 207-85.
- Josep PUJOL (1995): «*Jo viu lo Ray ab la nobla Leusetà*»: *ressons d'una raso a la literatura catalana del segle XV*, «A Sol Post: Estudis de Llengua i Literatura», núm. 3, ps. 225-31.
- Josep PUJOL (1995-96): *El desenllaç tràgic del «Tirant lo Blanc»*, «*Les troianes*» de Sèneca i les idees de tragèdia al segle XV, «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», núm. 45, ps. 29-66.
- Josep PUJOL (2002): *La memòria literària de Joanot Martorell: models i escriptura en el «Tirant lo Blanc»*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- José RIBELLES COMÍN (1920): *Bibliografía de la lengua valenciana*, Madrid, Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, vol. I.

- Francisco RICO (1997): *Entre el còdice y el libro: notas sobre los paradigmas misceláneos y la literatura del siglo XIV*, «Romance Philology», núm. 51 n. 2, ps. 151-69.
- Martí DE RIQUER (1964): *Història de la literatura catalana: part antiga*, Barcelona, Ariel, 3 vols.
- Martí DE RIQUER ed. (1959): *Obras completas de Bernat Metge*, Barcelona, Universitat de Barcelona.
- Joseph M. ROCA (1929): *Johan I d'Aragó*, Barcelona, Memorias de la Academia de Buenas Letras de Barcelona, vol. XI.
- Agustín RUBIO VELA ed. (1998): *Epistolari de la València medieval (II)*, València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Agustín RUBIO VELA ed. (2000): *Alfons de Borja y la ciudad de Valencia (1419-1458)*, València, Fundación Valencia III Milenio.
- Agustín RUBIO VELA ed. (2003): *Epistolari de la València medieval (I)*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2a. edició).
- Agustín RUBIO VELA I MATEU RODRIGO LIZONDO (1997): *Antroponímia valenciana del segle XIV: nòmimes de la ciutat de València (1368-69 i 1373)*, València / Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Antoni RUBIÓ Y LLUCH ed. (1908-21): *Documents per a l'història de la cultura catalana migeval*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2 vols.
- Rafael TASIS (1962): *Pere el Cerimoniós i els seus fills*, Barcelona, Vicens-Vives.
- José TRENCHS I ANTONIO MARÍA ARAGÓ (1983): *Las cancillerías de la Corona de Aragón y Mallorca desde Jaime I a la muerte de Juan II*, Saragossa, Institución Fernando el Católico (CSIC).
- Jaume TURRÓ ed. (1996): *Romeu Lluïll Obra completa*, Barcelona, Barcino.
- Jaume TURRÓ (2002): *Bernat Metge i Avinyó*, dins Lola BADIA, Miriam CABRÉ i Sadurní MARTÍ, ed., *Literatura i cultura a la Conora d'Aragó (segles XIII-XV): actes del III Colloqui «Problemes i mètodes de Literatura Catalana Antiga»*, Girona 2000, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ps. 99-111.
- Léon VANDERKINDERE ed. (1904): *La Chronique de Gislebert de Mons*, Bruxelles, Kiessling.
- Francisca VENDRELL GALLOSTRA (1992): *Violante de Bar y el compromiso de Caspe*, Barcelona, Real Academia de Buenas Letras.
- Eliseo VIDAL BELTRÁN (1974): *Valencia en la época de Juan I*, València, Universitat de València.
- Jeanne VIELLIARD (1930): *Nouveaux Documents sur la culture catalane du Moyen Age*, «Estudis Universitaris Catalans», núm. 15, ps. 21-40.